TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ 4. CİLT

Süleyman Atâ'nın *Bakırgan Kitabı* gibi *Âhir Zaman Kitabı* ve *Hazreti Meryem Kitabı* da aynı bölgelerde yüzyıllardan beri okunagelen kitaplar arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Köprülü, *İlk Mutasavvıflar* (Ankara 1984), s. 57, 172-174, 176; Ali Rahim — A. Aziz, *Tatar Edebiyatı Tarihi*, Kazan 1923, II, 102-108; Neclâ Pekolcay, *İslâmî Türk Edebiyatı*, İstanbul 1981, I, 102; W. Barthold, "Ḥakīm Ata", *EI*, II, 239; R. Rahmeti Arat, "Hakîm Ata", *İA*, V/1, s. 101-103; Günay Alpay, "Ḥakīm Ata", *EI²* (İng.), III, 76.

 TUNCER GÜLENSOY

BÂKIRGÂNÎ

(bk. HAKÎM ATÂ).

BÂKIRİYYE

(الباقرية)

İmâmiyye Şîası içinde imâmetin Ali Zeynelâbidîn'den sonra oğlu Muhammed el-Bâkır'a intikal ettiğini ve onun "beklenen mehdî" olduğunu öne sürenlere verilen ad (bk. MUHAMMED el-BÂKIR).

BAKIYYE b. VELÎD

(بقية بن الوليد)

Ebû Yuhmid Bakıyye b. el-Velîd el-Kelâî el-Hımsî (ö. 197/812)

Muhaddis.

Tebeü't-tâbiînden olan Bakıyye kendi ifadesine göre 110'da (728) doğdu. Yetişme çağı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Muhammed b. Ziyâd el-Elhânî, Temmâm b. Necîh, Şu'be b. Haccâc, Dahhâk, Yezîd b. Hârûn gibi birçok âlimden hadis rivayet etti. Kendisinden hocaları İbn Cüreyc, Evzâî, Şu'be b. Haccâc, Abdullah b. Mübârek'ten başka İsmâil b. Ayyâş, Hammâd b. Zeyd, Vekî' b. Cerrâh gibi birçok muhaddis hadis almıştır.

Bağdat'a giderek hadis rivayet eden Bakıyye, adı üzerinde çok söz söylenen bir muhaddistir. *Tezkiretü'l-ḥuffâẓ*'da ona hadis hâfızları arasında yer veren Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*'de hakkında bütün söylenenleri ve **münker*** kabul edilen rivayetlerini sıralamıştır. Abdullah b. Mübârek onun adları bilinen şeyhleri künyeleriyle, künyeleriyle mâruf râvileri de isimleriyle zikretmek suretiyle hadisçileri yorduğunu, **sadûk*** bir kişi olmasına rağmen her önüne gelenden rivayette bulunduğunu belirtir. Hüccet kabul edilmemesinin en önemli sebebi, zayıf râvilerden duyduklarını kendileriyle görüştüğü **sika*** râvilerden duymuş gibi **tedlîs*** yaparak nakletmesidir.

Yanlış okuma sebebiyle Ebû Yuhmid yerine Ebû Muhammed diye de künyelendiğine işaret edilen Bakıyye'nin geniş bilgisine, zeki ve zarif kişiliğine rağmen tedlîs kusuru yüzünden Buhârî bir rivayetini **mütâbi'*** ("Ezân", 65), Müslim de bir hadisini **şâhid*** olarak ("Nikâḥ", 101) zikretmişlerdir. İbn Huzeyme onun rivayet ettiği hadislerin delil olarak kullanılamıyacağını söylemiştir.

Sika râvilerden rivayet ettiği bilinen hadislerine güvenilebileceği, zayıf ve tanınmayan kişilerden rivayet ettiklerine ise itibar edilemeyeceği, âlimlerin Bakıyye hakkındaki ortak görüşüdür.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, VII, 469; *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, II, 434-436; İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 504-511; Hatîb, *Târîḫu Baġdâd*, VII, 123-127; Mizzî, *Tehẕîbü'l-Kemâl*, Beyrut 1403-1405/1983-85, IV, 192-200; Zehebî, *Tezkiretü'l-ḥuffâẓ*, I, 289-290; a.mlf., *Mîzânü'l-i'tidâl*, I, 331-339; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ'*, VIII, 518-534; İbn Hacer, *Tehẕîbü't-Tehẕîb*, I, 473-478.

 İSMAİL L. ÇAKAN

BÂKĪ

(الباقى)

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) **biri.**

Sözlükte "sebat ve devam etmek, kesintiye uğramadan geleceğe doğru sürüp gitmek" anlamındaki **bekā** kökünden türeyen bir sıfattır. Esmâ-i hüsnâdan biri olarak "gelecekte varlığının sona ermesi düşünülemeyen" anlamına gelir ki "Allah'tan başka her şeyin gelip geçici olduğu" mânasını ifade eden **fânî**nin zıddıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de bâkī isminin ihtiva ettiği mâna, aynı kökten türeyen fiil ve ism-i tafdil sigaları ile Allah'a nisbet edilmiştir (Tâhâ 20/73; er-Rahmân 55/27). Yine Allah'ın isimlerinden olmak üzere Kur'an'da yer alan **âhir** ve **samed** kelimeleri de (el-Hadîd 57/3; el-İhlâs 112/2) bâkīnin mânasını destekler niteliktedir. Allah'ın isim ve sıfatları başlangıçsız (ezelî) ve nihayetsiz (ebedî) olma özelliği taşıdığına göre O'nun **hay** ismi "ezelî ve ebedî bir hayatla diri" anlamına gelir ve bu mânasıyla Allah'ın sonsuzluğunu vurgulamış olur. Nitekim bir âyette Cenâb-ı Hak hay ismiyle anıldıktan sonra ölümden münezzeh (lâyemût) olmakla nitelendirilmiş (el-Furkān 25/58) ve bir bakıma bâkī ismi tefsir edilmiştir. Hadislerde bâkī mânasını içeren ve özellikle Hz. Peygamber'in dua ve münâcâtlarında yer alan ifadeler mevcuttur; ayrıca aynı anlama gelen **dâim** ismi de Allah'a nisbet edilmiştir (bk. Beyhakī, s. 9-12).

Bâkī, kelâm literatüründe "varlığının sonu olmayan" anlamında Allah'ın isim ve sıfatları içinde zâtî-selbî grubundan kabul edilmiştir. Gazzâlî'nin de belirttiği gibi "kendinden ötürü varlığı zaruri" (vâcibü'l-vücûd bizâtihî) olan Allah'ın, zamanın hem geçmişi hem de geleceği açısından nihayetsiz olması aklen de zorunludur. Çünkü mevcudiyetini kazanıp sürdürebilmesi için başkasına muhtaç olmaktan münezzeh bulunan Allah'ın zâtı değişime mâruz kalmayacağı gibi zamana da bağımlı değildir. Ancak değişim kanunlarına tâbi bulunan insanın zihni, zamanı geçmişe ve geleceğe bağlı olarak idrak eder. Bu sebeple de kelâmcılar yaratıcının sonsuzluğunu geçmiş açısından kadîm ve ezelî, gelecek açısından da bâkī ve ebedî kavramlarıyla ifade etmek istemişlerdir.

Bütün İslâm bilginleri Allah'ın bâkī oluşu noktasında görüş birliği içindedir. Ancak aşırı Şiî gruplarına mensup Beyân b. Sem'ân, "O'nun vechi (zâtı) müstesna her şey yok olmaya mahkûmdur" (el-Kasas 28/88) meâlindeki âyetin hükmünü Allah'ı da içine alacak şekilde genelleştirmiş ve bu âyetteki **vech** kelimesine yaratılmışlara mahsus "yüz" mânası vererek Allah'ın yüzü hariç zâtının yok olacağını ileri sürmüştür. Fakat Beyân b. Sem'ân'ın bu görüşü mutlak mânada ulûhiyyet kavramına, Allah'ın isim ve sıfat-

İsmail Hakkı Altunbezer hattıyla celî-sülüs müsennâ "Hüve'l-bâkī" levhası (Mustafa Düzgünman koleksiyonu)

"Hüve'l-bâkī" yazısını taşıyan bir mezar taşı

larına ve mantık kurallarına aykırı görülerek reddedilmiştir. Dünya hayatını sona erdiren ölüm, kişinin ölümsüz yaratıcının ölümsüz âlemine geçişini sağlamaktadır. Özellikle Türk dünyasında hemen bütün mezar taşlarında yer alan "Hüve'l-bâkī" (Ölümsüz olan sadece O'dur) cümlesi, Allah'ın üstün kudret ve ebedîliğini ifade ederken kulun aczini dile getirmekte ve dolayısıyla gerçek saadetin O'na teslim olmakla gerçekleşebileceğine işaret etmektedir (Bâkī kavramının Allah'ın sıfatları içindeki yeri ve zâta nisbet edilişiyle ilgili farklı görüşler için bk. BEKĀ).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "bḳy" md.; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "bḳy" md.; *Lisânü'l-ʿArab*, "bḳy" md.; M. F. Abdülbâkī, *Muʿcem*, "bḳy" md.; Mustafavî, *et-Taḥḳīḳ*, "bekāʾ" md.; Halîmî, *el-Minhâc*, I, 188; Bağdâdî, *Uṣûlü'd-dîn*, s. 81, 108-109; a.mlf., *el-Esmâʾ ve'ṣ-ṣıfât*, Kayseri Raşit Efendi Ktp., nr. 497, vr. 77ª, 82ª-ᵇ; Beyhakī, *el-Esmâʾ ve'ṣ-ṣıfât*, s. 9-12; Cüveynî, *el-İrşâd* (M. Yûsuf), s. 78; Gazzâlî, *el-Maḳṣadü'l-esnâ*, s. 117-118; Fahreddin er-Râzî, *Tefsîr*, XV, 24; a.mlf., *Levâmiʿu'l-beyyinât*, s. 350-351; Ebü'l-Bekā, *el-Külliyyât*, Bulak 1281, s. 96; Bekir Topaloğlu, "Allah", *DİA*, II, 484, 488.

 BEKİR TOPALOĞLU

BÂKÎ

(باقى)

(ö. 1008/1600)

Şöhret ve tesiri asırlarca devam eden, klasik Osmanlı şiirine söyleyiş gücü kazandıran ve "Sultânü'ş-şuarâ" diye anılmış büyük divan şairi.

Asıl adı Mahmud Abdülbâkī'dir. 933'te (1526-27) İstanbul'da doğdu. Babası Fâtih Camii müezzinlerinden Mehmed Efendi adında bir zat olup 1566 Haziranında hac yolculuğu sırasında vefat etmiştir. Fakir bir ailenin çocuğu olan Bâkī gençliğinin ilk yıllarında çırak olarak saraçlık mesleğine girmiştir. Yeni bir görüşe göre ise Bâkī'nin işi saraç çıraklığı değil, camilerde kandillerin yakılması ve bakımı hizmetini yapanlara verilen ad olan "serrâclık"tır. Kelimenin bu hususi mânasının herkesçe bilinmemesi, onun saraç çırağı olduğuna dair süregelen yanlış bir kanaate sebep olmuştur (bk. Gökyay, III, 125-133). Yaratılışındaki okuma ve öğrenme arzusu onu medreseye yöneltti. Uzun zaman Karamânîzâde Mehmed Efendi'den okudu. Ders arkadaşları arasında Nev'î, Üsküplü Vâlihî, Edirneli Mecdî, Hoca Sâdeddin, Karamanlı Muhyiddin gibi ileride şair ve âlim olarak ün kazanacak gençler vardı. Tahsilinin yanı sıra şiirle de iyiden iyiye uğraşan Bâkī, zamanının edebî şöhretleriyle tanışıp onlara nazîreler yazarak değer ve kabiliyetini göstermeye çalışıyordu. Zâtî'nin Beyazıt Camii avlusundaki remilci dükkânına sık sık giderek gazellerini onun tenkidine sunuyordu. Zâtî'nin şiirlerine söylediği nazîrelerle bir yandan kendi şiir dilini olgunlaştırırken aynı zamanda dükkânı İstanbul'daki şairlerin toplantı yeri olan bu müstesna şairin takdirini elde ediyordu. Nitekim Zâtî de onun bir beytini **tazmin*** edip yazdığı gazeli divanına koymuş, kendisini ayıplamak isteyenlere, "Bâkī gibi bir şairin şiirini almak ayıp değildir" diyerek yaptığı işi haklı göstermek istemişti. Zâtî 953'te (1546) vefat ettiğinde Bâkī yirmi yaşlarında idi.

Hocası Karamânîzâde Mehmed Efendi'ye yazdığı "sünbül" redifli kaside ile şiirde kişiliğini artık iyice kabul ettirmişti. 1552'de yeni açılan Süleymaniye Medresesi'nde Kadızâde Şemseddin Ahmed Efendi'nin derslerine devama başladı. Ramazan 962'de (Ağustos 1555) Nahcıvan seferinden dönen Kanûnî'ye takdim ettiği kasidede üç yıldır medrese odalarında yattığından ve padişahın emriyle bir yıl bina eminliği hizmetinde bulunduğundan söz etmektedir. Anlaşıldığı üzere derslere devam ederken öte yandan, yapımı sürmekte olan Süleymaniye Külliyesi'nde bina emini olarak çalışmıştı. 1556 yılında Halep kadılığına tayin edilen hocasıyla birlikte gitti ve

Âşık Çelebi tezkiresindeki bir minyatürde Bâkî Şeyhülislâm Ebûssuûd Efendi ve Nev'î ile birlikte (Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 772, vr. 159ª)

orada kadı nâibliği yaptı. O sırada hocasına "râiyye", Halep Beylerbeyi Kubad Paşa'ya da "hilâl" redifli birer kaside sundu. Şah Abbas'ın kütüphanecisi ve *Mecmau'l-havâs* adlı tezkirenin müellifi Sâdıkī-i Kitâbdâr Halep'e uğradığında kendisiyle tanışıp uzun uzun sohbetlerde bulunmuş, aralarında latifeleşmeler geçmiştir.

Bâkī Halep'te dört yıl kadar kaldı. Kadızâde'nin 1560 yılında Halep kadılığından istifa ederek İstanbul'a dönüşünde onunla beraber yola çıktı. Aynı yılın Mart ayında, Konya'da Şeyhülislâm Ebüssuûd'un kadılıkla Şam'a gitmekte olan oğlu Mehmed Çelebi'ye rastladı. Kendisine bir "nûniyye" kasidesi takdim ederek ondan babasına bir tavsiye mektubu aldı. Bâkī İstanbul'a varışında kendisi için yazdığı "lâmiyye" kasidesini sunarak Ebüssuûd Efendi'nin çevresine girme imkânını elde etti. Bu arada sadâret mevkiinde bulunan Rüstem Paşa'ya yaklaşmak için onun şeyhi, Baba Efendi diye mâruf Filibeli Şeyh Mahmud Efendi'ye intisap etmeye uğraşıyordu. Bu sebeple ona da birkaç kaside takdim etti. Rüstem Paşa'nın 1561'de ölümü ile yerine geçen Semiz Ali Paşa'ya da iki kaside sundu. Ekim 1561'de dânişmend, iki sene sonra da mülâzım oldu. 1564 Nisanında da yirmi beş akçe ile bir medreseye tayini için ferman çıktı.

O sırada Rumeli kazaskeri olan Hâmid Efendi bu tayini kanuna ve usule uygun bulmadığından gereğini yapmakta tereddüt göstermekte iken şairi tanıyan ve takdir eden padişahın yeniden ve kesin fermanı üzerine 30 akçe ile onu Silivri'de Pîrî Mehmed Paşa Medresesi'ne tayine mecbur oldu. Orada çok kalmayan Bâkī birkaç ay sonra, Kasım 1564'te İstanbul'da Murad Paşa Medresesi'ne nakledildi. Bu tayinin sağladığı imkândan faydalanarak Kanûnî'nin kendisine gönderdiği şiirlerine onun emri üzerine nazîreler yazıyor, bir yandan da ona kasideler takdim ediyordu. Aralarındaki bu alâka, zeki ve kabiliyetli şairin yeteneklerini padişaha göstermesine yardım etti. Bu kabiliyetli şairden hoşlanan Kanûnî ona *Keşşâf, Hidâye, Ekmel* adlı kitapların kıymetli birer nüshasını hediye etti. Bâkī de divanını padişahın emriyle düzenleyerek ona sundu. Padişahın türlü iltifatları şairi mânen ve maddeten zenginleştiriyordu. Bu arada Aralık 1565'te 10 akçe **terakkī*** ye nâil oldu. Haziran 1566'da, hacca gitmiş olan babasının ölümü haberini aldı. Bunun da ardından Kanûnî Sultan Süley-